

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ

ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਨਵੀਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ-ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਤਰਜੁਮਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਲਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸਨੂੰ ਇਸਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਗਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਸਥਾਪਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਟਰਮ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਕਸਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Sci-Fi ਦੇ ਸੰਖਿਪਤ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ-ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ : ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਫਿਕਸ਼ਨ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ, ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਫਿਕਸ਼ਨ (ਗਲਪ) ਦੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਸਾਇੰਸ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਅਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਗਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੂਡੋ-ਸਾਇੰਸ ਜਾਂ ਸੂਡੋ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਗਲਪ (ਫਿਕਸ਼ਨ) ਵੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਇੰਸ- ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਢੁੱਕਵੀਂ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਉਸ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਪਰੰਪਰਿਕ ਗਲਪ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਵਿਧਾਵਾਂ ਅਣ-ਮੁਕੰਮਲ ਤੇ ਅਧੂਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਸਾਹਿਤਕ ਜ਼ਾਵੀਏ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੇ ਪਰੰਪਰਿਕ ਸਾਹਿਤਕ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਅਜਿਹਾ ਨਵਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੇਖਕ-ਪਾਠਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ
 ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
 ਆਈ.ਕੇ. ਗੁਜਰਾਲ
 ਪੰਜਾਬ ਟੈਕਨੀਕਲ
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
 ਕਪੂਰਥਲਾ
 94780-98061
 mannrabia@
 gmail.com

ਹੋਰਨਾਂ ਪ੍ਰਪੰਚਕ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਸਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਗਤ ਵੱਖਰਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜੀ ਅਜੇ ਤਕ ਉਸ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਉਦੈ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਉਹ ਸਥਿਤੀ

ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸੂਡੋ-ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਸੂਡੋ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਇਨੋਵੇਸ਼ਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਉਹ ਕਿਸਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਉੱਪਰ ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਦਾ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਤੇ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ-ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਥਿਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਵਿਚੋਂ ਮਾਨਵਵਾਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਫੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੀਆਂ ਹੰਢਾਈਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਦੈ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਵੀਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਐਂਟੀ-ਹਿਊਮਨ ਨਹੀਂ ਸਹਿਹੋਂਦ ਵਿਚ ਜੀਵੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੀ ਆਮਦ ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਦਾਇਗੀ ਜਾਂ ਖਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੀ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਫੋਰਮੇਸ਼ਨ ਹੈ।

ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਜਿੱਥੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਮਿੱਥਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਪਹੁੰਚ ਵਿਗਿਆਨ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਮੱਗਰ ਸਮਰੱਥਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ, ਆਟੋਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ, ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਨਾਵਲ, ਕੌਮਿਕ ਨਾਵਲ, ਸਿਨੇਮੈਟਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਈ-ਲਿਟਰੇਚਰ, ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨੇ ਪਰੰਪਰਿਕ ਜਾਂ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਜਾਂ ਉਤਰ-ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਪਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਨਿਰੇ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਨਹੀਂ। ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੁਣ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਆਟੋਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ (ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਨਹੀਂ) ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਣ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਲੇਖਕ 'ਮਾਨਵ' ਹੋਣ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੇ ਡਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਮਾਨਵੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਮਾਨਵੀ ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਨੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ-ਧਰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਸਬੰਧ ਏਨਾ ਗਹਿਰਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਕੇਵਲ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਿਰਜਣ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਅਲਹਿਦਗੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੀ। ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਤੇ ਇਸਦੇ ਹੋਰ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਰਹੀਆਂ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਚੇਤ-ਸੁਚੇਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਪਣਾ ਨਹੀਂ ਸਕੀਆਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤਾਂ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਪਰ ਉਹ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਮੂਲਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਆਤਮਸਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਮਰਕਜ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ) ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ (ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ) ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣ ਕੇ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤਲਾਸ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆਂ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੋ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਸੰਕਲਪਕ ਹਕੀਕਤਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਕਾਫੀ ਨਿਕਟ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਕਟ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਨਿੱਖੜਵੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਗਤ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਉਦਭਵ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾ ਲੈਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਉਦਭਵ ਬਿੰਦੂ ਤਾਂ ਰੇਖਾਕਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਇਸਦਾ ਉਦਭਵ ਮਾਨਵਵਾਦੀ

ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਨੀਰਸਤਾ, ਦੁਹਰਾਉ, ਥੀਮ/ਸੁਹਜ ਮੁੱਲ ਆਧਾਰਿਤ ਪਹੁੰਚ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰੇਖਾ ਮੈਰੀ ਸ਼ੈਲੇ ਦੇ 1818 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਨਾਵਲ **Frankenstein** ਤਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਲੇਖਿਕਾ ਮੈਰੀ ਸ਼ੈਲੇ ਨੇ ਇਹ ਨਾਵਲ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਕੈਟਾਗਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਏਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਨਕਸ਼ ਇਸੇ ਲਿਖਤ ਤਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੁਮਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਛਾਣ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਆਰੰਭਿਕ ਪੜਾਅ ਅੰਦਾਜ਼ਨ 1950ਵਿਆਂ ਤਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ 1950ਵਿਆਂ ਤਕ ਵੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਨਾਮਕਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਅ ਉਪਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਬਾਲ ਤੇ ਬਾਲਗ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੌਮਿਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ, ਜਾਸੂਸੀ ਨਾਵਲਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲਘੂ ਸਚਿੱਤਰ ਕਥਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਿਹਾ ਪਰ 1960ਵਿਆਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੰਜੀਦਗੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਪਰੰਪਰਿਕ ਜਾਸੂਸੀ ਤੇ ਅਸਚਰਜਤਾਪੂਰਨ ਬਿਰਤੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੰਜੀਦਾ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵੱਲ ਤੁਰਨ ਦਾ ਮੋੜ ਕੱਟਿਆ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ 1950ਵਿਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰਬਲੇ ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੀਮਿਤ ਅਰਥ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਢਲਾ ਪੜਾਅ ਉਹ ਪੜਾਅ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਅਜੇ ਪਰੰਪਰਕ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਖੜਵੀਂ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਪੇਪਰਬੈਕ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਣ ਦਾ ਰੁਝਾਣ ਵੀ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਗੈਰ-ਸੰਜੀਦਾ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਦੇਹ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸਨੂੰ ਹਾਰਡ-ਕਵਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਿਮਨ ਤੇ ਚਲੰਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਸਨ। ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਭਾਵ ਇੰਜਣ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤੇ ਡਾਰਵਿਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਿਪੇਖਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਸਟੀਮ ਇੰਜਣ ਕਾਲ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਮਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਰੋਮਾਂਸ (ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਰੋਮਾਂਸ) ਦਾ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਜ਼ੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਹੀਰੋਸ਼ੀਮਾ-ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਮਲੇ ਉਪਰੰਤ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਰੇਡੀਏਸ਼ਨ ਤੇ ਇਸਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਉ ਉੱਪਰ ਹਾਰਡ ਸਾਇੰਸ (ਠੋਸ ਵਿਗਿਆਨ) ਜਿਵੇਂ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਹਥਿਆਰ, ਐਟਮੀ ਸਾਜੋ-ਸਮਾਨ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਉ ਦੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਿੱਡ ਸੈਂਚਰੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1960ਵਿਆਂ ਤਕ ਆਉਂਦੇ-ਆਉਂਦੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਚਲੰਤ ਤੋਂ ਸੰਜੀਦਾ ਹੋਣ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਕਿਉਂ ਜੋ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਗਲਪ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਜੁੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਿਊ-ਵੇਵ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਉ ਦੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਰਗੇ ਸੂਖਮ ਵਿਗਿਆਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਖਮ ਵਿਗਿਆਨਾਂ (ਸੌਫਟ ਸਾਇੰਸਜ਼) ਨੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਕੌਗਨੀਟਿਵ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਇਸਨੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਮਾਨਵ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ-ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਆ ਕੇ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਦਾ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਹਾਰਡ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਤੇ ਸੌਫਟ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਸਿਖਰਲਾ ਪੜਾਅ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸਾਇੰਸ

ਫਿਕਸ਼ਨ ਕਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਵਲ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਤੇ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀਆਂ ਕਾਲਪਨਿਕ/ ਗਾਲਪਨਿਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਜੈਨੇਰਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਤੇ ਨੈਨੋ-ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਗਿਬਸਨ ਦਾ ਨਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਟਰਮ ਵੀ 1984 ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਾਵਲ 'ਨਿਓਰੋਮਾਂਸਰ' ਰਾਹੀਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਕਿਵੇਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਤੇ ਵਰਚੁਅਲ ਰੀਐਲਿਟੀ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸਤਰੀ-ਮੁਖੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਸਤਰੀ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਪਿਤਰਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਕਾਮੁਕਤਾ ਸਬੰਧੀ ਨਵੀਆਂ ਜਣਨ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਪਰਿਪੇਖਾਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਇਸਤਰੀ-ਮੁਖੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲੇਖਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਜਲੌਅ ਕੇਵਲ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਦੌਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਸਿਖਰਲਾ ਪੜਾਉ ਹੈ।

ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਾਈਬਰਨੈਟਿਕ ਜਾਂ ਕੰਪਿਊਟੇਸ਼ਨਲ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੇ ਦੇਹ ਦੇ ਨਾਲ ਤੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਨਾਲ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪਈ? ਕੀ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਦੇ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ? ਮੀਟ (ਮਨੁੱਖ) ਤੇ ਮੈਟਲ (ਮਸ਼ੀਨ) ਦਾ ਕੀ ਸਬੰਧ ਬਣਦਾ ਹੈ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਨਵ ਸਿਮਰਤੀ ਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਮੈਮਰੀ/ਸਿਮਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ? ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਨਾਲ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਨਾਲ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਹੈ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਡੀਕੰਸਟਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਚ ਪਈ ਹਉਂ ਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਰਾਹੀਂ ਨਿਊਟਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੇ ਦੇਹ ਦੇ ਉਲਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਜਾਂ ਨਿਊਟਲ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ-ਪਾਰ ਨਿਊਟਲ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਨਿਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੇ-ਸਿਰਜੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਥਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਪਾਰ ਪਏ ਮਨੁੱਖ ਮਿਸ਼ਰਤ ਮਸ਼ੀਨ ਜਾਂ ਮਾਧਿਅਮ ਵਧੇਰੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। Joanna Russ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਦਾ ਫੀਮੇਲ ਮੈਨ' ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ 'ਮੈਂ' ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਨੂੰ ਤਰਲਤਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਪਰਕਤਾ ਦੀ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਅਰਥ ਵਿਚ ਦੇਖੀ-ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਵਿਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਤੇ 'ਮੈਂ' ਨੂੰ ਵਿਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖੀ ਪਛਾਣ ਜਾਂ ਸ਼ਨਾਖਤ ਨੂੰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਕਲ ਡੀਕੰਸਟਰਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਡੀਕੰਸਟਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿਲੀਅਮ ਗਿਬਸਨ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਨਿਓਰੋਮਾਂਸਰ' ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਟੈਕਨੋ-ਕਾਵਿਕ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਮੈਟਾਫਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਮੈਟਰਿਕਸ ਦੀ ਸਾਈਬਰਸਪੇਸ ਦਾ ਡੈਟਾ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਮਰਤੀ ਨੂੰ ਲਿਬਰੇਟ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਮਸ਼ੀਨ ਵਾਂਗ ਵਰਚੁਅਲ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿੰਗ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਲੇਖਕ ਵਿਲੀਅਮ ਗਿਬਸਨ ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਮੇਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮੈਟਾਫਰ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਮਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸਿਮਰਤੀ ਪੁਨਰ-ਸਿਰਜਣ, ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਦੁਹਰਾਉ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।¹

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਪਏ ਵਕਫੇ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਬਦਲਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁਲੋਂ-ਮੁੱਢੋਂ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਿਰਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਵੀ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਕੇਂਦਰਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਫੋਕਸ ਹੋਣ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਿਹਤਰ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਟੋਹ ਲਗਾਈ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਸੀਮਾਵਾਂ, ਬੱਜਰ ਗਲਤੀਆਂ ਤੇ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਤ-ਉਤਪਾਦਿਤ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਹਿੱਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਧਿਰ, ਵਰਗ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਉਲਾਰ ਪਹੁੰਚ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹਰ ਸਥਾਪਿਤ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਬੇਪਛਾਣ ਜਾਂ ਨਿਉਟਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਉਤਰ-ਮਾਨਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਵ-ਮਾਨਵ ਵਰਤਾਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੀ ਪੂਰਵ-ਮਾਨਵ ਹੋਂਦ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਓਨਾ ਉਲਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਨਵ- ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਬੌਧਿਕ ਧਰਾਤਲ ਉਪਰ ਜਾ ਕੇ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦ ਸੰਕਲਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਮਾਨਵਵਾਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੀ ਉਤਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਮਾਨਵਵਾਦ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਪਰਕਤਾ ਦਾ ਇਰੋਜ਼ਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੇ ਦੇਹ/ਬੋਡੀ ਨੂੰ ਐਂਬੋਡੀਮੈਂਟ (ਵਰਚੁਅਲ ਦੇਹ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ) ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੰਤਕ ਦੈਲਿਊਜ਼ ਤੇ ਗਾਟਰੀ ਇਸ ਐਂਬੋਡੀਮੈਂਟ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਵਰਚੁਅਲ ਬੋਡੀ ਨੂੰ 'ਬੋਡੀ ਵਿਦਾਊਟ ਔਰਗੈਨ'² (ਅੰਗ-ਰਹਿਤ ਦੇਹ) ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਹ ਦਾ ਨਕਾਰ ਜਾਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੇਹ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਉਰਜਾ ਹੈ। ਐਂਬੋਡੀਮੈਂਟ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਰੰਪਰਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਿੰਗ, ਜਾਤੀ, ਨਸਲ ਆਦਿ ਉਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਬੋਡੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੋਡੀਜ਼ ਨਾਲ ਹੋਰ ਬਿਹਤਰ ਸੰਚਾਰ ਤੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੇਹ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਦੇਹ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਫੋਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ ਏਨੀ ਆਸਾਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਕੌਗਨੀਟਿਵ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਕਲ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਿਕਲਪਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਢਾਲਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀਕਲ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਸਮਾਜਕ-ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਖਾਕਿਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਲਈ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਭੌਤਿਕ-ਪਦਾਰਥਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਕੌਗਨੀਟਿਵ ਰਸਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਖੇੜ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਹੈ। ਫਜ਼ਿਕਸ ਨੂੰ ਮੈਟਾਫਜ਼ਿਕਸ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਤਾਂ ਪਰ੍ਯਾਸਰੀਕ/ਸੁਪਰਨੈਚੁਰਲ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਕ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਤਾਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਸਨੂੰ ਪਰੰਪਰਿਕ ਪਰੀ-ਕਥਾਵਾਂ, ਫੈਂਟੈਸੀ, ਮਿੱਥ-ਕਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਲਪ ਜਾਂ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਫਿਕਸ਼ਨ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਇੰਸ ਨੂੰ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਲੰਘਾਏ ਬਗੈਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਆਪਣੀ

ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੈਬ ਵਿਚ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਫਿਕਸ਼ਨਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੁਖਤਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤਜਰਬਾ ਜਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਇੰਸ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸੂਖਮ ਜਾਂ ਸੌਫਟ ਸਾਇੰਸ (ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨ, ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ) ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੇਵਲ ਸਾਇੰਸ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੌਗਨੀਸ਼ਨ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਸਬੰਧ ਦਾ ਭੇਦ ਇਸੇ ਕੌਗਨੀਟਿਵ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਕੌਗਨੀਟਿਵ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚੋਂ ਨਵੇਂ ਮੈਟਾਫਰ ਬਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਕ ਗਲਪ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਸੂਚਨਾ, ਤੱਥ ਜਾਂ ਵਸਤੂ (ਠੋਸ ਪਦਾਰਥਕ ਸਮੱਗਰੀ ਜਿਵੇਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ) ਆਦਿ ਨੂੰ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ, ਤੱਥ ਤੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਕ ਇਕਾਈਆਂ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਮੈਟਾਫਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਮੈਟਾਫਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੂਚਨਾ ਕੇਵਲ ਡੈਟਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਡ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਡ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਨਿਊਟਨ ਤੇ ਫਰਾਇਡ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂਤਾ ਤੇ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਮੈਟਾਫਰ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੀ ਪਰੰਪਰਕ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ, ਸਿਮਰਤੀ, ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਦੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਜੀਵੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ, ਜੀਵੀ ਜਾ ਰਹੀ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਜੀਵੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚਾਹਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਸਿਰਜਣ ਜਾਂ ਪੁਨਰ-ਉਤਪਾਦਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਵੀਡੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਜਾਂ ਤਸਵੀਰ ਇਸਦਾ ਇਕ ਤਕਨੀਕੀ/ਡਿਜੀਟਲ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਭਾਲਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆਂ ਪੁਨਰ-ਉਤਪਾਦਿਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਲਾਟ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਕਰੀਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯੂਨੀਵਰਸ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਲਾਟ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਵੱਖਰਤਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ/ਮਨੁੱਖਾਂ/ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉੱਜ ਵੀ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਥਾਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਕ ਗਲਪ ਸਾਹਿਤ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਤੇ ਮਜਬੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾਵਾਂ ਜੋੜਨਾ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਿਕ ਗਲਪ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਤੈਅ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਵਧੇਰੇ ਰੀਅਲ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਰੀਅਲ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਾਈਬਰ ਸਪੇਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਰਚੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਗਿਬਸਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਨਿਓਰੋਮਾਂਸਰ' ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸੰਸਾਰ ਕਲਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਰਤੀ, ਸਪੇਸ, ਆਦਿ ਕੁੱਲ ਵਰਤਾਰੇ ਸਮਾਏ ਸਕਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੰਸਾਰ ਇਸਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੋਵੇ। ਉੱਜ ਵੀ ਸਧਾਰਣ ਦਿਸਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਕੱਚਘੜ ਗਲਪਕਾਰ ਅਨੁਕਰਣ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਹੰਢਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸਾਧਾਰਨ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਤੀਬਰ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਨੁੱਖੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਰਚੁਅਲ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਤੋੜਨ ਜਾਂ ਵਿਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਵਰਚੁਅਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗੈਰ-ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਜਿੰਨਾ

ਵਰਚੁਅਲ ਹੋਵੇਗਾ ਓਨਾ ਹੀ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੋਦਲੀਦਾਰ (ਦ) ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਰਚੁਅਲ ਸਮਰੱਥਾ ਕਰਕੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੇ ਇਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਭੇਦ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਉਸ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਲਪਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਸਤੂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਹ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਗਲਪ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ, ਅਨੁਸਰਣ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰੰਪਰਿਕ ਗਲਪ ਵਿਧਾਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਧਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਹਵਾਲੇ, ਸੰਦਰਭ ਜਾਂ ਰੈਫਰੈਂਟ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਮਾਂ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਦਰਭ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਸਾਈਬਰਸਪੇਸ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਗਲਪੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਨਾਖਤੀ ਮਾਰਕ ਜਿਵੇਂ ਜੈਂਡਰ, ਸੈਕਸ, ਜਾਤੀ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਆਦਿ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਿਕ ਗਲਪ ਨਾਲੋਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਗਲਪੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੇ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਪਰੰਪਰਕ ਗਲਪ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਗਲਪਨਿਕ ਹੋਣ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ (ਅਸੰਭਵ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਰਹਿਤ) ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਿੱਥ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕੈਨਵਸ ਵਿਚੋਂ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮਿੱਥ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਧਿਆਨਦੇਣ ਯੋਗ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਮਿੱਥ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਕ ਮਿੱਥ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਪੂਰਵ-ਪਚੱਲਿਤ ਮਿੱਥ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ (ਨਵੀਂ) ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਿੱਥ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਵਿਚ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਈਜਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੂਰਬਲੀ ਸਾਰੀ ਮਿੱਥ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਨਿੱਖੜਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਸੇ ਵੱਖਰਤਾ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ 'ਮਿੱਥ ਮੇਕਰ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਮਿੱਥ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਾਈਬਰਪੰਕ ਮਿੱਥ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਟੈਕਨੋ-ਮਿੱਥ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਿੱਥ ਸਿਰਜਣ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਟੈਕਨੋ-ਮਿੱਥ ਸਿਰਜਣ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਿੱਥ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਟੈਕਨੋ-ਮਿੱਥ ਵਿਚ ਮਿੱਥ-ਵਰਤੋਂ ਤੇ ਮਿੱਥ-ਸਿਰਜਣ ਜਿੰਨਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਿੱਥ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੈਤਿਕ, ਸਮਾਜਕ ਸੱਚ ਨਾਲ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਸੰਦਰਭ ਜਾਂ ਰੈਫਰੈਂਟ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਟੈਕਨੋ-ਮਿੱਥ ਰੈਫਰੈਂਟ-ਮੁਕਤ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੇ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਸਿਰਜਣ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲੇਖਕ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੰਗੁਲੈਰਿਟੀ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀ ਇਸ ਮਿੱਥ ਦਾ ਮੂੰਹ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਥਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਤੇ ਉਸਦਾ ਚਰਿਤਰ-ਚਿਤਰਣ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਜੇ ਗਏ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀਮਿਤ ਅਰਥ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਪਾਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਏਲੀਅਨ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਪਰੰਪਰਿਕ ਅਰਥ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਨੁੱਖ, ਮਸ਼ੀਨ, ਏਲੀਅਨ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਨਾ ਤਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਮਨੁੱਖ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਕੰਮਲ ਗਲਪੀ ਇਕਾਈ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਧੇ-ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਸੋਚਦੀ-ਵਿਚਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਿਕ ਗਲਪ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਪ੍ਰਵਚਨੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਮਨ, ਆਰਥਿਕ ਦਬਾਅ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਬਜੈਕਟ ਵੰਨਗੀਆਂ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਸਬਜੈਕਟ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਪ੍ਰਵਚਨੀ

ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਖਿੰਡਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਵਚਨੀ ਖਿੰਡਾਅ ਏਨਾ ਸ਼ਕਤੀਵਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸਬਜੈਕਟ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਮਾਮ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੀਮਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਇਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਹੋਰ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਦਰਭ-ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਿਰਜਣਾ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਮੁੱਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਨੇ ਗਲਪ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਸ਼ੂਨਯ ਜਾਂ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਅਜਨਬੀ, ਓਪਰੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ ਸਪੇਸ ਵਿਚਲੇ ਏਲੀਅਨ, ਰੋਬਟ ਤੇ ਹੋਰ ਮਸ਼ੀਨਨੁਮਾ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਦਿ-ਜੁਗਾਦੀ ਸਹਿਜ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਤੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਮਕਾਨਕੀ ਤੇ ਬੋਝਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਸ਼ੀਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜੀ ਗਈ ਬਣਾਉਟੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਣਾ ਦਿਖਾ ਦੇਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸਪੇਸ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਤੇ ਅਸਹਿਜ ਵਰਤੋਂ ਨੇ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਧਾਮੂਲਕ ਖੜੋਤ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਹਰ ਨਵੀਂ ਲਿਖਤ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਸੰਬਾਵਿਤ ਵਿਧਾ ਦੀ ਟੋਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਘਟਨ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਿਕ ਲੜੀਬੱਧ ਤੇ ਲਕੀਰੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਬੇਤਰਤੀਬੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਚਿਰਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੱਚੀਆਂ, ਆਰਜ਼ੀ ਤੇ ਅਟਿਕਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ, ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵੇਂਪਣ ਦੀ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਆਸ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਜਾਂ ਗਿਆਤ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਨਵੇਂ, ਅਜਨਬੀ ਤੇ ਅਗਿਆਤ-ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਣਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਤਕਨਾਲੋਜੀਕਲ ਆਰਟ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾਵਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਇੰਸ ਫਿਕਸ਼ਨ ਕੇਵਲ ਗਲਪ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਸਿਰਜਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਵੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ

1. **Conversation with William Gibson** (ed. Patrick A. Smith), University Press of Mississippi, 2014, (e-book version) P. 42.
2. **Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia**, Penguin Books, 2009, P. 8.

